

O'ZBEKISTONDA MUQOBIL ENERGIYADAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI VA BARQAROR IQTISODIY O'SISHNI TA'MINLASH ISTIQBOLLARI.

Asatullayev Fatxulla Ozod-Qamar o'g'li

Xalqaro iqtisodiyot va menejment fakulteti magistratura talabasi

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti

100007, O'zbekiston, Toshkent, Mustaqillik shoh ko'chasi, 54

tel.: +998883900001, e-mail: fatxullo.asadullayev@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6837730>

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekistonning "Yashil iqtisodiyot"ga o'tish jarayonida muqobil energiyadan foydalanish samaradorligi ta'minlash hamda ushbu yo'nalish orqali barqaror iqtisodiy o'sishga erishish istiqbollari bilan tanishib chiqamiz. Ushbu jarayonni yanada rivojlantirish bo'yicha fikrlar beriladi.

Kalit so'zlar: Yashil iqtisodiyot, COVID-19, muqobil energiya, yalpi ichki mahsulot iqtisodiy rivojlanish, iqtisodiy aloqalar,

Toshkentda "Yangi imkoniyatlar sari: COVID-19 koronavirus pandemiyasidan keyingi O'zbekistonning yashil tiklanishi" mavzusida xalqaro onlayn-forum o'tkazildi. Forumning asosiy maqsadi - hukumat, biznes va jamoatchilik qanday qilib yashil tiklanishga asoslangan yangi siyosatni amalga oshirish uchun sa'y-harakatlarini birlashtira olishlarini muhokama qiladigan va "yashil" iqtisodiyotga o'tishda ko'mak ko'rsatish uchun amaliy qadamlarni belgilaydigan onlayn platforma bo'ldi.

Ushbu Forum Birlashgan Millatlar Tashkilotining taraqqiyot Dasturi (BMTTD) va O'zbekiston Respublikasi Hukumati, xususan Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligi, Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Hidrometeorologik xizmat ko'rsatish markazi, Ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasi, Yevropa Ittifoqi (Yel) va Birlashgan Millatlar Tashkilotining Yevropa Iqtisodiy Komissiyasi (BMTEIK) tomonidan o'tkazildi.

O'zbekistonda yashil iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha ishlar 2019-yilning oktyabr oyida "2019 — 2030 yillar davrida O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasi" qabul qilingandan so'ng, COVID-19 pandemiyasi arafasida boshlab yuborilgan edi. Ushbu strategiya energiya samaradorligini oshirish, energiyaning qayta tiklanadigan manbalaridan foydalanishni kengaytirish, resurslardan foydalanish unumdorligi va qishloq xo'jaligi ekinlari hosildorligini oshirish, hamda yerlar degradatsiyasini qisqartirish hisobiga issiqxona gazlarini havoga tashlanishini qisqartirishni nazarda tutadi.

Bugungi kunda energiya tejamkorligini oshirish, ekologik toza, noan'anaviy va qayta tiklanuvchan energiya manbalaridan foydalanish ko'lamini yanada

kengaytirish tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Chunki qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan unumli foydalanish er osti boyliklari zaxiralarini tejash barobarida ekologiyaga chiqarilayotgan zararli gazlarning miqdorini kamaytirish imkonini beradi. Shu bois butun dunyoda iqtisodiyotning turli sohalarida muqobil energiya manbalaridan foydalanishga katta e'tibor qaratilyapti.

Mutaxassislarning fikricha, yaqin kelajakda u yoki bu davlatning barqaror rivojlanishi uchun energetika tarmog'ida qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish salmog'iga uzviy bog'liq bo'lib qolishi ehtimoldan xoli emas.

Shularni inobatga olgan holda so'nggi yillarda Respublikamizning sanoat tarmoqlariga «Yashil iqtisodiyot» tizimini joriy qilish, ijtimoiy sohasida energiya samaradorligini oshirish va qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish, innovatsion taraqqiyotni jadallashtirish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda.

Ta'kidlash joizki, O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidentining "Muqobil energiya manbalarini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2013-yil 1-martdagi Farmoni va "2015-2019 yillarda iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohada energiya sarfi hajmini qisqartirish, energiyani tejaydigan texnologiyalarni joriy etish chora-tadbirlari Dasturi to'g'risida"gi 2015-yil 5-maydagi qarori bu yo'nalishdagi ishlarni yanada jonlantirishga turtki bo'ldi. Ushbu me'yoriy-huquqiy hujjatlar energiyani iste'mol qilish sohasidagi qator muammolarni hal qilish, shuningdek, noan'anaviy energetika resurslaridan, jumladan, quyosh energiyasidan foydalanish borasida yangi imkoniyatlarni ochdi. Buning samarasi o'laroq, mamlakatimizda energiya samaradorligi va energiyaning qayta tiklanuvchi manbalarini rivojlantirish masalalari bo'yicha respublika komissiyasi tashkil etildi, Toshkent shahrida Quyosh energiyasi xalqaro instituti faoliyat ko'rsata boshladi hamda Osiyo taraqqiyot banki ko'magida O'zbekistonda quyosh energetikasini rivojlantirishning "yo'l xaritasi" ishlab chiqildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2017-2021 yillarda qayta tiklanuvchi energetikani yanada rivojlantirish, iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohada energiya samaradorligini oshirish chora-tadbirlari dasturi to'g'risida"gi qarori bu boradagi sa'y-harakatlarni yangi bosqichga ko'tardi, desak mubolag'a bo'lmaydi.

Ushbu hujjat 2017-2021 yillarda yalpi ichki mahsulotning energiya sig'imini yanada qisqartirish, mahsulot tannarxini kamaytirish va qayta tiklanuvchi

manbalar energiyasidan foydalanishni kengaytirishga yo'naltirilganligi bilan ahamiyatga ega. Unga ko'ra yaqin istiqbolda ustuvor vazifa sifatida iqtisodiyotning energiya va resurs sig'imini qisqartirish, ishlab chiqarishga energiyani tejaydigan texnologiyalarni keng joriy qilish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish, mehnat samaradorligini oshirish ko'zda tutilmoqda.

Qarorga asosan, O'zbekiston Fanlar akademiyasi, Fan va texnologiyalar agentligi, "O'zbekgidroenergo" AJ, Quyosh energiyasi xalqaro instituti, "O'zbekgidroenergo" AJ Ilmiy-texnik markazi kabi tuzilmalar ishtirokida qayta tiklanuvchi manbalar energiyasidan foydalanish, jumladan, quyosh energetikasini rivojlantirish, energiya samaradorligi sohasidagi mahalliy ishlanmalar va amaliy tadqiqotlarni, shuningdek, sinovdan o'tgan ilg'or xorijiy texnologiyalarni transfer qilish imkoniyatini tahlil qilish asosida iqtisodiyot va ijtimoiy soha tarmoqlarida qayta tiklanuvchi energiya manbalarini maqsadli joriy qilish va quyosh energetikasini rivojlantirish bo'yicha chora-tadbirlar rejasi ishlab chiqiladi. Bu, albatta, sohada keng ko'lamli va istiqbolli loyihalarning amalga oshirilishida muhim omil bo'ladi.

Xususan, qayta tiklanuvchi energetikani yanada rivojlantirishning maqsadli parametrlariga asosan 2025-yilga kelib elektr energiyasini ishlab chiqarish quvvatlari tarkibida qayta tiklanuvchi energiya manbalarining hissasini 12,7 foizdan 19,7 foizga yetkazish ko'zda tutilmoqda. Bunda gidroelektrostantsiyalar ulushini 12,7 foizdan 15,8 foizga, quyosh energetikasi 2,3 foizga hamda shamol energetikasi 1,6 foizga yetkazish rejalashtirilgan.

Shu bilan birga, qarorga asosan 2017-2025-yillarda qayta tiklanuvchi energetikani rivojlantirish bo'yicha umumiy qiymati 5,3 milliard dollar bo'lgan 810 ta loyihani amalga oshirish ko'zda tutilmoqda.

Qolaversa, ijtimoiy soha va agrar sektor obyektlarida zamonaviy energiyani tejaydigan texnologiyalarni joriy etish hisobidan 56,5 million kub metrdan ortiq tabiiy gaz hamda 807,3 million kVt.soatdan ortiqroq elektr energiyasini tejab qolishga erishiladi.

Ekspertlar fikriga ko'ra, 2025-yilga qadar O'zbekistonda muqobil energiya manbai 12,7%dan 19,7%ga yetishi kerak. Muqobil energiya tarkibida quyosh energiyasi ulushi 2,3%ga, shamol energiyasi ulushi— 1,6% ga yetadi. Shuningdek, ishlab chiqarish uchun sarflanayotgan energiya hisobidan har yili 9,79 mln tonna shartli yonilg'i miqdorida energiya tejash kutilmoqda.

Aholi uchun kafolatlangan energiya resurslarining ochiqqligini ta'minlashga qaratiladigan chora-tadbirlar esa uzoq qishloq hududlarida aholining hayot sifatini yaxshilash va ularning farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

So'nggi o'n yilliklarda uglevodoroddan keng foydalanish uchun katta miqdorda sarmoyalar yo'naltirilmoqda. Ayni paytda jahon miqyosida ishlatilayotgan kunlik organik yoqilg'ining umumiy hajmi 12 mlrd. tonna neft ekvivalentiga teng ekanligi shundan dalolatdir. Ya'ni so'nggi qirq yil davomida organik yoqilg'i qazib olish miqdori, insoniyatning bundan oldingi butun tarixida qazib olingan uglevodorod zaxiralari miqdoridan ko'pdir. Vaholonki, an'anaviy energiya zaxiralari cheklangan. Agar shunday sur'atlar davom etadigan bo'lsa, hisob-kitoblarga ko'ra, sayyoramiz bo'yicha qora oltin zaxiralari 55-60 yilga yetadi, xolos. Bu muddat tabiiy gazda 70 — 75, ko'mir bo'yicha 150-160 yil baholanayapti. Boz ustiga, uglevodorod manbalarini surunkali sarflash tufayli atrof-muhit, aholi salomatligiga putur yetkazilyapti, iqlim o'zgarishi kuzatilib, ozon qatlami yemirilmoqda. Mutaxassislarning aniqlashicha, neft va gaz zaxiralari 55-75 yildan so'ng tugashi mumkin ekan. Shularni inobatga olsak, noan'anaviy energiya manbalarini rivojlantirish, uni hayotimizga yanada keng olib kirishni davrning o'zi taqozo etadi. Quyosh, shamol kabi muqobil energiya manbalari nafaqat cheklanmaganligi, balki ekologiyaga zararsizligi bilan ham ajralib turadi.

Suv resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish, suvni tejash texnologiyalarini keng qo'llash, suvni boshqarish tizimlarini modernizatsiya qilish hisobiga yerning sifatini pasayishi va sho'rlanishining oldini olish. Organik dehqonchilik qoidalarini joriy qilish, mineral o'g'itlar va pestitsidlar o'rnida mikroorganizmlar va o'simliklarni himoya qilish vositalaridan foydalanish nafaqat mamlakat dasturxonlarini to'ldirish, tashqi bozorlarga talab katta bo'lgan ekologik toza mahsulotlar eksportini oshirish, balki kelajakda asosan qishloq joylarda yuz minglab yangi ish o'rinlarini yaratishga imkon beradi.

Suv xo'jaligini "Yashillashtirish"ning muhim yo'nalishi- ichimlik suvi bilan ta'minlash tizimini takomillashtirish va ekologik toza kanalizatsiya tizimlarini rivojlantirish. Ushbu yo'nalishda amaliy qadamlar biri Osiyo Taraqqiyot Banki ishtirokida suv ta'minoti tarmoqlarini modernizatsiya qilish va Jahon Banki ishtirokida suv ta'minoti tarmoqlarini modernizatsiya qilish, Orol dengizi mintaqasida esa asosiy suv quvurlarini yaxshilash, tuzsizlantirish zavodlaridan foydalangan holda mahalliy ichimlik suvi tizimlarini yaratish bo'ldi. Bugungi kunda ekologik harakati boshqa tashkilotlar bilan bir qatorda aholi punktlarini ichimlik suvi bilan ta'minlashni yaxshilash bo'yicha istiqbolli loyihalarni ishlab chiqishda ishtirok etmoqda. Ular ichimlik suvi manbalarini ifloslanishi va butunlay yo'q bo'lib ketishidan himoya qilishni kuchaytirishni, manzilga eltib berish mushkul bo'lgan va olisda joylashgan aholi punktlarini ichimlik suvi bilan

ta'minlashni, sanoat va maishiy chiqindilarni tozalash tizimini takomillashtirishni taklif etadi.

Har qanday iqtisodiy tizimni energiya komponentisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Amalda isbotlangan, ya'ni muqobil energiya ishlab chiqarish elektr va issiqlik ishlab chiqarish uchun yangi texnologik bazani shakllantirishga, energiya samaradorligini oshirishga, hayot sifatini yaxshilashga, yangi ish joylarini yaratishga olib keladi. Bir qator mamlakatlarda muqobil energiya manbalarining ulushini keyingi o'n yil ichida 20, ba'zilarida esa 30 foizgacha oshirish vazifasi turibdi. Qayta tiklanadigan energiya manbalarini qo'llash tajribasi shuni ko'rsatadiki, ularni sotib olish va ularni ishga tushirishga sarflanadigan katta miqdordagi xarajatlarga qaramay, ular odatda ekspluatatsiya davrida o'z harajatlarini to'liq qoplaydi.

Mutaxassislarning fikriga ko'ra, O'zbekistonni «Yashil iqtisodiyot» tizimiga o'tkazish sanoat ishlab chiqarish, qishloq xo'jaligi, menejment, ta'lim tizimini isloh qilish va modernizatsiyalashning barcha jihatlarini, xodimlarni malakasini oshirish va kadrlarni qayta tayyorlash, yangi ish joylarini yaratish bo'yicha tizimli yondashishni talab qiladi.

Bugungi kunda elektr energiya sohasidagi islohotlarni hayotga joriy etishda xalqaro hamkorlikni rivojlantirish masalasi ustuvor ahamiyatga egadir. "O'zbekgidroenergo" AJ elektroenergetika sohasida mamlakatimizdagi vakolatli organ sifatida iqtisodiyotimiz tarmoqlari va aholining markazlashgan elektr ta'minotini amalga oshirish bilan bir qatorda respublikamiz shaharlaridagi sanoat hamda kommunal-maishiy iste'molchilarni issiqlik energiyasi bilan ham ta'minlaydi.

Ayni paytda "O'zbekgidroenergo" AJ tarkibida 54 ta korxona mavjud. 40 ta aktsiyadorlik jamiyati, 11 ta unitar korxona va 3 ta mas'uliyati cheklangan jamiyat shular jumlasiga kiradi. Hozirgi kunda O'zbekiston elektrostantsiyalarining belgilangan jami quvvati 14,1 million kilovatt dan oshadi. Xususan, "O'zbekgidroenergo" AJ tomonidan 13,6 million kilovatt elektr-energiyasi ishlab chiqarilmoqda. Ushbu elektr energiyasining 85 foizi issiq elektr stantsiyalari, 12 foizi gidroelektrostantsiyalar ulushiga to'g'ri keladi.

"O'zelektrtarmoq" unitar korxonasi o'zining jami uzunligi 8,8 ming kilometrli 220-500 kV kuchlanishli magistral tarmoqlari orqali elektr energiyasini manbadan taqsimlash korxonalariga yetkazib berishga ixtisoslashgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015-yil 4-martdagi 2017—2021 yillar davrida "O'zbekgidroenergo" AJ da tuzilmaviy o'zgarishlarni hamda ishlab chiqarishni modernizatsiyalash va diversifikatsiyalashni ta'minlash borasidagi farmoniga muvofiq, jami qiymati 11 milliard AQSh dollari miqdoridagi 62 ta

investitsiyaviy loyihalarni amalga oshirish ko'zda tutilayotir. Shunisi e'tiborga molikki, yuqoridagi loyihalardan 25 tasi issiqlik energetikasi sohasiga tegishli hisoblanadi.

Bugungi kunda mamlakatimiz iqtisodiyotini barqarorlashtirish bo'yicha muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish va eksport qilish uchun zarur sharoit va imkoniyatlar yaratilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "2017-2021 yillarda qayta tiklanuvchi energetikani yanada rivojlantirish, iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohada energiya samaradorligini oshirish chora-tadbirlari dasturi to'g'risida"gi qarori yalpi ichki mahsulotning energiya sig'imini yanada qisqartirish, mahsulot tannarxini kamaytirish va qayta tiklanuvchi manbalar energiyasidan foydalanishni kengaytirishga yo'naltirilganligi bilan ahamiyatga ega.

O'zbekiston iqtisodiyotida tarkibiy o'zgarishlarning uzoq muddatli strategiyasini ishlab chiqish nafaqat ichki, balki global jarayonlar va muammolarni hisobga olishni taqozo etadi. Shu nuqtai nazardan barqaror iqtisodiy rivojlanishning yangi, resurslardan samarali foydalanishga asoslangan, innovatsion iqtisodiyotga o'tish izchil tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish va barqaror taraqqiyotning eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonni "Yashil iqtisodiyot" tizimiga o'tkazish avvalo ushbu tizimga xorijiy investitsiyalarni keng jalb etgan holda turli sohalarda ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish va aholini muntazam ravishda "Yashil iqtisodiyot" konsepsiyasi bilan tanishtirib borish, ta'lim tizimiga yangi fan va o'quv dasturlarini kiritish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2017-2021-yillarda qayta tiklanuvchi energetikani yanada rivojlantirish, iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohada energiya samaradorligini oshirish chora-tadbirlari Dasturi to'g'risida"gi qaroriga Sharh
2. <https://mineconomy.uz/uz/node/2095>
3. <http://www.pv.uz/uz/24196>
4. <http://uza.uz/uz/politics/mdh->